

LA MONEDA A BARCELONA ENTRE EL 960 I EL 1030

Gaspar Feliu

Els anys compresos entre el 960 i el 1030 són per als comtats catalans un moment de profundes transformacions de tot tipus, degudes a l'increment dels contactes exteriors, el que Abadal definí com "*obertura al món*".¹ En el camp específic de la moneda les transformacions foren degudes bàsicament al contacte amb el sistema monetari musulmà. Aquestes transformacions afectaren de forma diversa els diferents comtats. Em referiré, però, només al comtat de Barcelona, que fa figura de capdavanter en aquest procés. L'escassa documentació i els meus desconeixements m'aconsellen de no anar més enllà.

A partir de la reconquesta, les terres catalanes es regien monetàriament pel sistema carolingi de la lliura, el sou i el diner, en el qual només el diner de plata era una moneda real, mentre que el sou i la lliura eren múltiples nominals. El sou (12 diners) representava el valor del pes del diner en or, és a dir el valor que hauria tingut el diner si en lloc d'argent hagués estat d'or. La lliura, 240 diners, era el pes patró per les emissions monetàries: de cada barra de plata de pes d'una lliura se'n treien 240 diners. En termes tècnics això s'expressava dient que la talla del diner era 240; per tant, com més alta era la talla, més petita era la moneda resultant. La lliura equivalia a 20 sous, i amb això es completa el sistema carolingi de la lliura, el sou i del diner, llargament vigent a gran part de l'Europa occidental fins al segle XIX i a Gran Bretanya fins més ençà de la meitat del segle XX. Encara que no existí com a moneda fins molts segles més tard, hem de citar també, per arrodonir aquest panorama, la unça, pes equivalent a la dotzena part de la lliura.

La relació de valor entre l'or i l'argent s'anomena tècnicament *ratio*, és a dir proporció. En temps de Carlemany era d'1 a 12, com ho mostra l'equivalència entre el sou i el diner. Però que aquesta equivalència quedés fossilitzada com a relació entre les dues monedes no vol dir que passés el mateix a la realitat; ben al contrari, la *ratio* variava per diverses raons, la principal de les quals era l'abundància relativa d'un o l'altre metall. Per tant, de la mateixa manera que variava al llarg del temps, podia ser diferent en el mateix moment en diferents llocs.

Tampoc la talla de les monedes no era sempre la mateixa, encara que també en aquest cas la relació de 240 diners per lliura quedés fossilitzada com a equivalència monetària. Ni tampoc les lliures van ser sempre iguals en pes. Per tant, cal distingir clarament entre la lliura-pes patró monetari i la lliura-moneda. Només en el moment de la creació del sistema monetari carolingi ambdós significats responien a una mateixa realitat. Després, la tendència va ser a adoptar lliures-pes més petites, o a retornar a lliures-pes tradicionals, generalment més petites. Cal advertir que no hi ha unanimitat entre els historiadors de la moneda sobre quin era el pes de la lliura patró de Carlemany.

1. Ramon D'ABADAL, *Com Catalunya s'obrí al món mil anys enrera*, Barcelona, 1960.

Encara una altra variable. El contingut en plata de la barra o lingot utilitzat per a l'encunyació no era sempre el mateix. Ni l'or ni la plata no solen ser encunyats purs, sinó amalgamats amb un metall més dur. Normalment, per tant, la base de la millor encunyació no són la plata o l'or purs, sinó el que s'anomena or o plata fins, amb un petit aliatge d'un altre metall, usualment coure, fixat per la llei. En el sistema carolingi, i després en el català, la plata fina era d'11,5/12; per l'or trobem aliatges de 22, 23 i fins i tot 23,5/24. Aquesta proporció de metall noble en l'aliatge s'anomena *lleï* de la moneda: la plata fina carolíngia era de lleï 11,5/12 diners. I això introdueix una complicació més: el diner és, per una banda, el nom de la moneda real existent; i per l'altra, la proporció de plata pura en l'aliatge. Amb l'or la cosa resulta més fàcil: la divisió es fa en 24 quirats, i per tant no hi ha confusió en els noms.

No sempre les monedes eren de plata fina. De fet, la manera més còmoda de reduir el contingut en metall noble d'una moneda era reduint-ne la lleï, donat que aquesta manipulació costava molt més de detectar que si se'n reduïa el pes. Un cop convertit l'abús en costum, les monedes anaven essent de lleï cada vegada més baixa, si bé també de tant en tant perdien pes. El diner (moneda) català medieval va acabar essent 'de tern', o sigui, de tres diners de lleï. Dit d'una altra manera, només una quarta part del seu contingut era de plata pura, en lloc dels 11,5/12 teòrics. Però això és avançar massa els esdeveniments. En tot cas, per dur a terme qualsevol comparació monetària, cal conèixer com a mínim el pes i la lleï de la moneda en qüestió; i ni una cosa ni l'altra són sempre fàcils en tractar de la moneda de l'Alta Edat Mitjana.

Durant els anys objecte d'aquest estudi la moneda del comtat de Barcelona sofrí una important transformació, tant en el valor del diner com en l'aparició de noves monedes o almenys mencions monetàries. Les pàgines següents només volen ser un plantejament general dels problemes i un raonament sobre alguns d'ells.

Els fets clars com a punt de partida són una forta caiguda en el contingut d'argent del diner i l'aparició de moneda musulmana d'or i secundàriament de plata. Els punts foscos els podem reduir a tres: l'evolució del contingut d'argent al diner i les raons d'aquesta evolució (amb dubtes tant en el pes com sobretot en la lleï); la *ratio* entre l'or i la plata; i el significat d'algunes mencions monetàries, com la *pensa* o l'*exarachello*.

La hipòtesi d'aquest treball és que el contacte amb la moneda musulmana no només va donar lloc a una juxtaposició dels dos sistemes monetaris, sinó que va provocar canvis importants en el diner, a la recerca d'equivalències fàcils amb la moneda musulmana, ja fos modificant-ne el pes, ja fos variant-ne la lleï. La qüestió no és gens fàcil, donats els canvis de valor relatiu entre l'or i la plata, la *ratio*, que es produïren segurament durant aquests anys i sobre els quals posseïm molt poca informació. De fet, la migradesa de la documentació no permet anar més enllà de l'establiment d'algunes hipòtesis plausibles.

A part de la validesa que tenen encara l'obra de Botet i, fins i tot en alguns aspectes, la més antiga de Salat, la millor visió actual de la moneda catalana alto-medieval i de la seva problemàtica es troba en els treballs d'Anna M. Balaguer i de Miquel Crusafont.² Em remeto a ells per tota l'etapa anterior a mitjan segle x. En

2. JOSÉ SALAT, *Tratado de las monedas labradas en el Principado de Cataluña, con instrumentos justificativos*, Barcelona, 1818, 2 vol.; JOAQUIM BOTET I SISÓ, *Les monedes catalanes*, Barcelona, 1905-1913, 3 vol.; ANNA M. BALAGUER, «Primeres conclusions de l'estudi de la moneda comtal catalana», dins *I Symposium Numismàtic de Barcelona*, Barcelona, 1979; MIQUEL CRUSAFONT I SABATER, *Numismàtica de la corona catalano-aragonesa medieval (785-1516)*, Madrid, 1982; M. CRUSAFONT I SABATER, M. GARCIA GARRIDO, i A. M. BALAGUER, *Història de la moneda catalana*, Barcelona, 1986; ANNA M. BALAGUER PRUNÉS, *Història de la moneda comtal catalana*, Bellaterra, Universitat Autònoma de Barcelona, 1989, [tesi doctoral inèdita]; ANNA M. BALAGUER, *Del mancús a la dobla. Or i pàries d'Hispania*, Barcelona, 1993.

aquest moment l'única moneda corrent a Barcelona sembla que era el diner de plata postcarolingi, d'un pes aproximat d'1,36 grams i de plata fina; els sous només apareixen en la documentació com a múltiples del diner i les lliures ni això: tot just se'n fa esment en algunes clàusules penals fossilitzades, de manera que no sembla que aquestes mencions vulguin indicar cap equivalència en moneda real.³ Aquest diner d'1,36 devia perdurar llarg temps, donat que va quedar fixat en l'ànim dels barcelonins com 'el diner' per excel·lència.

El sistema monetari andalusí

Com a primera aproximació, Pellicer ofereix un panorama suficient de la moneda cordovesa.⁴ El dinar, moneda d'or de 4,25 grams i llei de 23,5 quirats, sorgit de la reforma d'Abd al-Malik de final del segle VII,⁵ va deixar de ser encunyat molt aviat, de manera que durant més d'un segle, fins a Abd al-Rahman III, no hi va haver moneda d'or d'al-Andalus.⁶ La moneda de plata, el dirhem *kayl*, de 2,72 grams, era mentrestant l'única moneda real i era equivalent a dos diners barcelonins de 1,36 gr.

Autoproclamat califa, Abd al-Rahman III va reblar la seva autoritat l'any 927 tornant a encunyar or: el seu dinar i el dels seus successors serien coneguts a Barcelona com a mancusos.⁷ Pellicer els atribueix un pes de 3,8857 grams, menor doncs que el del dinar tradicional. Aquest dinar de 3,8857 grams era fàcil de posar en relació amb la metrologia cristiana donat que el seu pes era una setena part de l'unça: per això són coneguts tradicionalment com a mancusos 'de set a l'unça'. Balaguer accepta la mateixa equivalència, encara que amb dubtes, i recorda que Botet afirma que el mancús feia uns quatre grams.⁸ Més endavant veurem els arguments que, al meu parer, donen la raó a Botet contra aquestes interpretacions de Pellicer i de Balaguer.

Amb la reforma d'Abd al-Rahman III, al costat del dirhem *kayl* de 2,72 grams apareix un dirhem andalusí o *waraq*, moneda de compte que representa un pes igual a mig dinar (1,9428 grams), que al mateix temps equivalia a la moneda de plata bizantina i, en els territoris cristians, al pes de l'argenç o catorzena part de

3. El pes teòric del diner és discutit, ja que depèn del pes que s'atorgui a la lliura de Carlemany i de si es creu que aquesta continuava vigent a la Marca gairebé dos segles més tard. S'ha tendit a confondre aquestes dues qüestions, que no sembla que hagin de ser confoses. Per a la lliura de Carlemany la qüestió ha estat molt discutida, amb atribucions de pesos que van des de menys de 300 a més de 450 grams. Manuel RIU, «De metrologia: la pensa, la lliura, el marc i la unça», *Acta Numismática*, 21-23 (1993), creu que la lliura carolíngia passà de 336,6 grams a partir del 779 a 367,128 grams uns anys més tard. La lliura vigent a la Marca, possiblement de tradició romanovisigoda, era segons CRUSAFONT, *Numismática...*, de 326,4 grams; aquesta equivalència permet relacionar exactament el sistema carolingi amb el musulmà d'al-Andalus a través de la unça de 27,2 grams, equivalent a deu dirhems *kayls*. BALAGUER, *Història de la moneda comtal...*, utilitza la lliura de 324 grams, tot advertint que es tracta d'una aproximació suficient, mentre que BOTET, *Les monedes...*, pàg. 19, utilitza la lliura de 320,759 grams. L'atribució de Crusafont em sembla la més encertada i és la que utilitzaré al llarg del treball.

4. JOSEP PELLICER I BRU, *Al-Andalus. Las fuentes y la numismática. (Síntesis cronológico-metrológica de las acuñaciones del Califato de Córdoba)*, Barcelona, 1988. No el seguirem, però, en l'adopció estricta de la *ratio* 1/12, que ell mateix puntualitza que s'ha d'entendre només com a relació legal, mentre que el mercat podia oferir oscil·lacions.

5. PHILIP GRIERSON, «The Monetary reforms of Abd-al-Malik», *Journal of Economic and Social History of the Orient*, (1960); reeditat a PHILIP GRIERSON, *Dark Age Numismatics*, London, 1979.

6. MIQUEL BARCELÓ I PERELLÓ, «El hiato de las acuñaciones de oro de Al-Andalus, 129-317/744-929», *Moneda y Crédito*, 132 (1975).

7. Per a la problemàtica del mancús continua essent imprescindible PHILIP GRIERSON, «Carolingian Europe and the Arabs: the Myth of the Mancus», *Revue Belge de Philologie et d'Histoire* (1954).

8. BALAGUER, *Història de la moneda comtal...*, pàg. 94.

l'unça.⁹ A més de facilitar aquestes equivalències, la principal raó per a introduir una moneda de compte va ser segurament el fet que el sistema monetari musulmà no disposava d'una equivalència fàcil entre la moneda d'or i la de plata. Com explica Pellicer, el sistema d'Abd al-Rahman III compleix perfectament la tradició corànica que mana que el pes de set dinars sigui igual al de deu dirhems,¹⁰ però a la *ratio* 1/12 això feia el dinar equivalent a 17 1/7 dirhems, una equivalència gens còmoda; en canvi el dirhem *warraq*, 1/24 de dinar, facilitava molt les coses. No tenim cap seguretat sobre la *ratio* vigent en temps d'Abd al-Rahman III; com funciona millor l'equivalència dinar-dirhem és amb una *ratio* 1/10,5: 15 dirhems *kayl* o 21 dirhem *warraq* per dinar.

De fet, els successors d'Abd al-Rahman III van modificar el contingut de la moneda de plata. Al-Hakam (961-976) va encunyar un nou dirhem, el dirhem *arbain*, de 2,59 grams, que facilitava la relació amb el dinar: a la *ratio* 1/12, el dinar valia 18 dirhems *arbain*. El seu successor Hisham II tornà a modificar el dirhem, portant-lo a 3,11 grams: el dinar valia 15 d'aquests dirhems, sempre a la *ratio* 1/12. Si pensem que la *ratio* havia baixat a 1/10, les equivalències serien de 15 dirhems per dinar pel dirhem d'al-Hakam II i de 12,5 pel dinar de Hisham II. Evidentment són possibles altres *ratio*, però he considerat només aquelles que donen equivalències plausibles.

El que m'interessa remarcar és que les modificacions del dirhem van trencar la fàcil relació de dos a un entre el dirhem musulmà de 2,72 grams i el dinar barceloní d'1,36 grams: ni el dirhem d'al-Hakam ni el d'Hisham II no tenien una bona correspondència amb el dinar. No és estrany doncs que comencem a trobar mencions del que sembla una nova moneda de compte, la *pensa*, segurament en inici una unitat de pes. De les possibles equivalències de la *pensa*, en tractarem més endavant.

El mancús

Fins ara no s'ha posat en dubte que el mancús que trobem circulant pels comtats catalans era un dinar andalusí 'de set a l'unça', o sigui de 3,8857 grams. Fins i tot Grierson, que no creu que les monedes conegudes amb el nom de mancusos fossin per regla general monedes musulmanes, fa una excepció en el cas de la península Ibèrica.¹¹ Em penso, però, que cal reobrir la discussió sobre dos punts: el pes del dinar andalusí i l'equivalència dinar-mancús.

Va ser real i duradora la reforma d'Abd al-Rahman III? Hem vist com la mala relació entre el dinar de 3,8857 grams i el dirhem de 2,72 havia portat a introduir el dirhem *warraq* de compte. Però sembla que hi ha indicis per pensar que es va tractar també de facilitar les equivalències entre les monedes andalusines rebotant el dinar mateix. De fet l'evidència numismàtica, tot i les dificultats que comporta, no permet suposar gaire la persistència del dinar d'Abd al-Rahman III. Lavoix i Miles han catalogat les monedes musulmanes andalusines. Això ens permet una aproximació a les monedes realment circulants, que es pot veure a la taula 1.¹²

Els pesos dels dinars conservats són molt desiguals, però la major part sobrepassa el pes del suposat mancús 'de set a l'unça'. Si els ordenem pensant que es

9. Per tant, un argenç era 1/168 de lliura i valia 2 diners i 1/15 de dinar. Fàcilment devia ser considerat equivalent a dos diners.

10. PELLICER, *Al-Andalus...*, pàg. 5.

11. "There can be no doubt at all that the mancús as the word is used in Spain in the period c. 950 to 1100, is the dinar struck by the Umayyads at Cordova" (GRIERSON, "Carolingian Europe...", pàg. 1066).

12. Henri LAVOIX, *Catalogue des monnaies musulmanes de la Bibliothèque Nationale*, Paris, 1891; G. C. MILES, *The coinage of the Umayyads of Spain*, New York, 1950. Per desgràcia, en els seus catàlegs no sempre consten els pesos i en alguns dels casos que consten es tracta de monedes foradades

podien haver encunyat a la vegada aquests mancusos i els antics dinars de 4,25 grams, tenim 10 monedes de menys de 3,85 grams, amb un pes mitjà de 3,57 grams, i 21 de més grans, amb un pes mitjà de 4,13 grams. A pesar de la reforma d'Abd al-Rahman III, es devia per tant continuar encunyant dinars tradicionals de 4,25 grams.

De fet, l'existència de més d'un dinar ens ve indicada per altres evidències. La documentació barcelonina parla repetidament de *mancusos iafaris* o bé de *mancusos iafaris vel amuris*. Doncs bé, Iafar i Amur només consten com a moneders en dinars d'Hisham II.¹³ És fàcil concloure que la menció *iafaris* es feia per distingir aquests mancusos, més pesats, i per tant més apreciats, dels de la reforma d'Abd al-Rahman III, que, si tenim compte del nombre d'exemplars conservats, no hauria estat gaire ben rebuda. De fet, Anna M. Balaguer pensa que el mancús 'de set a l'unça' era el corrent cap a l'any 1000, però, a l'hora de documentar l'afirmació, aporta mencions de mancusos 'de set a l'unça' dels anys 1047, 1065, 1067, 1073 i 1073-1078. D'altra banda, cap al 1018 tenim documentada l'encunyació a Barcelona, feta pel joier jueu Bonhom, de mancusos a imitació de dinars andalusins. Aquest mancús de Bonhom, amb el qual s'inicia la davallada del contingut or del mancús, pesa 3,92 grams, que correspondrien a 6,88 mancusos per unça. Resultaria ben estranya una imitació més bona que l'original!¹⁴

La metrologia sembla indicar, per tant, que la reforma monetària d'Abd al-Rahman III topà amb dificultats i que es continuaren emetent dinars de més pes, ja fos buscant una millor relació entre les monedes d'or i les de plata, ja fos per atançar-se a altres sistemes monetaris contemporanis.

Això ens porta a considerar el segon problema, l'equivalència dinar-mancús. Encara que avui sembla difícil negar l'origen àrab del nom, mancús no es troba usat en el món musulmà, sinó en el món cristià: les primeres mencions de mancusos apareixen a la Itàlia bizantina i lombarda al trencant del segle ix sota els noms de *solidi mancusi* o bé *mancusi*. Grierson pensa que es tractava de moneda bizantina deficient, basant-se en l'oposició documental entre *solidi buoni* i *solidi mancusi*.¹⁵ El que ens interessa, però, és veure com els pesos dels dinars dels omeies andalusins es troben amb anterioritat en el món italià: a Siracusa, a finals del segle viii s'encunyà una peça de 3,87 grams, una setena part més petita que el sou de Constantinoble, el besant, que tingué continuïtat durant aproximadament un segle i fou imitada a Benevento, encara que les monedes de Benevento mantingueren el pes, però sofriren una forta rebaixa en la llei. També al nord d'Àfrica i a Sicília, amb continuïtat cap a Amalfi i Salern, s'encunyaren llargament quarts de dinar legal (*tari*), que es mantingueren fins entrat el segle xi. En canvi la moneda de Roma, patró, segons Grierson, del cèlebre mancús del rei Offa, feia una mica més de quatre grams.¹⁶

Tindríem així a Itàlia monedes amb els pesos dels dos tipus de dinar encunyats a al-Andalus. O potser tres? Si dividim els dinars de més de 3,85 grams entre els que fan més i menys de 4 grams trobem vuit peces que no sobrepassen els 4

o retallades, que no ens poden aportar gaire informació. He retingut només les peces senceres, sense tenir compte dels divisors ni de les peces molt curtes de pes (de menys de 3 grams, que són, però, només dues en tota la sèrie). El fet que la mateixa moneda de l'any 974 aparegui amb dos pesos tan diferents com 3,5 i 2,94 grams em sembla que permet parlar de peces curtes i no de monedes més petites.

13. Antonio MEDINA GÓMEZ, *Monedas hispano-musulmanas. Manual de lectura y clasificación*, Toledo, 1992, pàg. 128.

14. BALAGUER, *Història de la moneda comtal...*, pàg. 111 i pàg. 85.

15. GRIERSON, «Carolingian Europe...», pàg. 1067 i 1070-1072; també la nota 3 de l'*addenda* a GRIERSON, *Dark Age Numismatics*.

16. GRIERSON, «Carolingian Europe...», pàg. 1061 i 1073.

grams (amb una mitjana de 3,94 grams) i tretze per damunt dels 4 grams, amb una mitjana de 4,25 grams. Aquest dinar intermedi, proper als 4 grams, podria correspondre al de 4,08 grams de què parlarem tot seguit.

Però, ¿per què la moneda musulmana difosa pels comtats catalans va rebre el nom de mancús i no una versió més o menys estrafeta de dinar? Podríem pensar que dinar sonava massa semblant a *denarius*. A Castella tampoc no es parla de dinars, sinó de *mitqal* (pes) per referir-se a la moneda d'or musulmana. Però sobre tot cal tenir present l'afirmació final de l'article de Grierson: encara que la moneda d'or va anar desapareixent d'Itàlia al llarg del segle IX, la paraula mancús havia quedat fixada per designar les monedes d'or d'un cert pes, uns quatre grams, o millor dit, per designar un cert pes d'or.¹⁷ En el cas dels comtats catalans, el mancús com a denominació d'un cert pes d'or podia ser conegut, via Itàlia, abans que abundés la moneda andalusina i agafar vigor com a denominació monetària amb la difusió de la moneda andalusina justament corresponent a aquest mateix pes.

Si el que s'ha dit fins aquí té prou aspectes discutibles, les afirmacions que faré a partir d'ara són encara molt més hipotètiques. Per desgràcia, no puc aportar suport documental a favor seu i possiblement mai no en podran rebre, de la mateixa manera que difícilment podran ser negades documents en mà. Les exposo perquè em sembla que permeten obrir camins per a la millor comprensió dels fenòmens monetaris d'aquell moment de transició.

Aquest mancús-pes d'or dels comtats catalans, segurament d'origen italià, em penso que podia ser de 4,08 grams. És una equivalència que no acostuma a ser considerada, però que apareix en llocs i moments diversos, i que té l'avantatge de permetre una llarga sèrie d'equivalències fàcils, cosa que no succeeix amb els mancúsos de 4,25 i de 3,8857 grams.¹⁸ És 1/80 de la lliura i per tant equival, en pes, a 1/4 de sou o a 3 diners de plata i, en valor, a 3 sous, amb la *ratio* 1/12, que és la més probable abans del 960, o a 2,5 sous, amb la *ratio* 1/10. I d'altra banda, és 1,5 vegades el pes del dirhem *kayl* andalusí de 2,72 grams, i per tant equival a 18 d'aquests, sempre a la *ratio* 1/12 (o a 15 amb la *ratio* 1/10). Però les equivalències amb les monedes barcelonines van més enllà.

Els diners barcelonesos

En l'estudi de la moneda barcelonesa d'aquests anys tenim un punt de partida i un punt d'arribada relativament segurs, però molts dubtes i dificultats en el camí. El punt de partença és el diner d'1,36 grams, que quedà fixat com a diner de plata i el trobem a la base de tot el sistema monetari posterior. En el punt d'arribada, hi ha els diners amb un contingut de plata d'uns 0,3 grams, possiblement 0,34 grams teòrics (1/4 del diner de plata), atribuïts al comte Berenguer Ramon I (1018-1035).¹⁹ Ramon Berenguer I (1035-1076) emeté diners de més pes (0,72 grams) però de llei de 6 diners, o sigui amb un 50% de contingut plata, semblants per tant als anteriors i que prefiguraven ja el diner 'de tern' posterior.

El problema principal el crea la moneda atribuïda a Ramon Borrell, amb un pes d'1,1 grams,²⁰ donat que per desgràcia aquests diners no han estat examinats i en desconeixem la llei que, segons Crusafont, sembla ser bastant elevada. Un docu-

17. GRIERSON, «Carolingian Europe...», pàg. 1073.

18. Segons PELLICER, *Al-Andalus...*, pàg. 81 i 135, correspon al *mitqal* de Bagdad, una novena part inferior al *mitqal* legal de la Meca. La referència a Bagdad és segurament massa allunyada, però aquest *mitqal* era, encara al segle XIX, el pes-unitat dels joiers de Tunís.

19. CRUSAFONT, *Numismàtica...*, pàg. 53.

20. Encara que CRUSAFONT, *Numismàtica...*, pàg. 43, creu que el pes teòric podria arribar fins a 1,2 o 1,3 grams.

ment del Rosselló de temps del comte Geribert (991-1014) indica que els diners rossellonesos (*roselli*) es tallaven a 44 sous la lliura de plata.²¹ És a dir, que en resultava un diner de 0,62 grams de plata, si bé el mateix document sembla indicar poca confiança en què aquesta talla es pogués mantenir. Precisament es fa menció de la talla per indicar que, si els *roselli* perdien contingut, caldria fer el pagament a raó de 44 sous per lliura de plata. Encara que els diners rossellonesos no tenien perquè seguir la mateixa evolució que els barcelonesos, podem pensar que no devien ser gaire diferents.

Un document de l'any 1000 ens dóna una altra possible pista per atañçar-nos al contingut plata del diner de Ramon Borrell. Aquest document, de fet, no l'ha vist ningú viu: prové d'una cita de Salat, recollida per Botet i acceptada pels historiadors posteriors. Es tracta d'una venda al Penedès, en la qual es diu que un mancús era igual a sis sous. Si pensem en el mancús de 3,8857 grams d'or, el contingut plata del diner seria de 0,648 grams, si la *ratio* era d'un a dotze, i de 0,534 grams, amb la *ratio* d'un a deu. No hi ha manera de posar aquests diners en una bona relació amb el diner de plata d'1,36 grams.

En canvi, si suposem que es tracta de mancusos de 4,08 grams (6,66 mancusos per unça), hi ha diverses combinacions de *ratio* i de llei que ens donen equivalències acceptables. Recordem que d'aquests diners només en coneixem el pes d'alguns exemplars conservats. No en sabem per tant ni la llei, ni el pes teòric. També desconexem la *ratio* entre l'or i la plata vigent en aquells anys. D'aquí que tot el paràgraf sigui altament especulatiu. Amb la *ratio* d'1/12, el diner contindria 0,68 grams de plata, o sigui, valdria la meitat del diner de plata teòric d'1,36 grams. Si aquest diner de 0,68 grams de plata s'hagués encunyat amb una llei de 7,5 diners, tindríem un pes d'1,088 grams, molt pròxim a l'1,1 que se li acostuma a atribuir. Si la llei fos de 7 diners, el pes teòric seria d'1,166 grams, també prou acceptable. Amb la *ratio* 1/10, el contingut plata teòric del diner seria de 0,567 grams, que, amb una llei de 6 diners, donaria un pes per al diner de Ramon Borrell d'1,134 grams, també prou acceptable. He retingut només aquelles *ratio* que donaven peu a equivalències prou aproximades. Em sembla que aquesta segona suposició és més versemblant, donada la forta caiguda de la *ratio* que es produí durant el primer terç del segle xi. En tot cas els límits plausibles semblen estar entre 1/12 i 1/10 per la *ratio* i entre 6 i 7,5 diners per la llei.

Això ens permet plantejar com a hipòtesi de l'evolució del diner barceloní una pèrdua primerenca de llei, possiblement paral·lela a l'arribada de la moneda musulmana. La primera menció de diners de plata és del 963, tot i que els diners corrents no apareixen fins el 989. L'aparició d'aquestes mencions és altament demostrativa de l'alteració de la moneda. Quan algú es refereix a diners de plata està reclamant els diners d'1,36 grams, cosa que significa que en aquell moment competien amb d'altres de pes inferior. La menció de diners corrents vol dir clarament que no es tracta d'aquests diners d'1,36 grams de plata, sinó d'una moneda inferior.

Tindríem doncs, com a primera constatació, la reducció a la meitat, i potser fins i tot a una mica menys de la meitat, del contingut en plata del diner al llarg de la segona meitat del segle x, potser acompanyada per una lleugera recuperació del valor de l'argent respecte a l'or (disminució de la *ratio*).

A partir de l'any 1000, la caiguda del contingut en plata del diner devia ser encara més ràpida. Els diners de Berenguer Ramon I trobats a Örrius, que han de ser anteriors al 1035 i possiblement al 1018, en què es parla de moneda nova, venien

21. ACA (Arxiu de la Corona de Aragó), C (Cancelleria), Pergamins de Ramon Borrell, núm. 118, s. d. O sigui, el pes del diner s'havia reduït a més de la meitat: en lloc de 20 sous (240 diners) se'n treien (tallaven) de cada lliura 528.

a ser una quarta part de l'antic diner de plata, o sigui 0,34 grams. És una caiguda difícil d'explicar en un moment en què la recent expedició a Còrdova havia proporcionat un cúmul de riquesa. Podem pensar que, tot i això, hi hagués una escassetat de plata, però també que s'hagués produït una apreciació de la plata respecte a l'or. Les repetides mencions d'unces (d'or) de 50 sous a partir de 1026 indiquen una *ratio* d'1/7,5 amb el diner de Berenguer Ramon I (0,34 grams) i d'1/8 amb el diner de Ramon Berenguer I (0,36 grams).²² El diner de Ramon Borrell, a la *ratio* 1/10 vigent en el seu moment, equivaldria a 0,0566 grams d'or; el de Ramon Berenguer I, a la *ratio* indicada d'1/8, a 0,045 grams d'or. Per tant, la pèrdua de contingut del diner, d'un 40% en plata, seria només d'un 20% en termes d'or.²³

Tindriem, per tant, que el contingut plata del diner s'hauria reduït aproximadament a una quarta part des del diner de plata postcarolingi (1,36 grams) fins al de Berenguer Ramon I (0,34 grams). Al mateix temps, s'hauria produït una caiguda de la llei, per emmascarar, ni que fos temporalment, la pèrdua de plata mantenint un pes semblant per la moneda, i, possiblement, una disminució del valor de l'or en termes de plata. Aquests processos no foren, però, paral·lels. De primer, fins a l'any 1000, es degué produir una rebaixa en la llei acompanyada d'una disminució feble en el pes i potser d'una caiguda també feble de la *ratio*. Després, entre l'any 1000 i el 1030, el diner perdé de primer contingut i pes, tot millorant la llei, i més tard recuperà pes reduint la llei i potser millorant lleugerament el seu contingut d'argent. Paral·lelament, la *ratio* s'ensorrà fins a 1/7, propiciant la circulació d'or, metall comparativament barat.

Pels mateixos anys abunden les mencions de plata *cacimi* o sigui de plata musulmana. Balaguer aporta un document de temps de Berenguer Ramon I, del qual resulta que una unça d'or equival a cinquanta sous de plata *cacimi*.²⁴ Si suposem que en aquest moment la *ratio* era d'1/10, el sou *cacimi* valdria 4 diners de plata o 16 diners corrents de Berenguer Ramon I. Si la *ratio* hagués ja baixat a 1/7,5, el sou *cacimi* i el sou de diners de Berenguer Ramon I haurien estat equivalents. ¿Voldria dir això que la caiguda del contingut plata del diner estava regida per la revaluació de la plata respecte a l'or? No ho podem demostrar, però és una hipòtesi plausible.

El pes de la pensa

Amb l'arribada de numerari musulmà apareixen repetidament mencions de *pensae*, de plata, d'or, o sense especificar. La primera menció de *pensa* és del 958 en una donació testamental a favor de la canònica de Girona,²⁵ seguida d'una altra de 959, on es parla de "*pesas et pesadas III in rem valentem*"²⁶ Més interessant és encara la menció que en fa el testament del comte Sunifred de l'any 966: "*pesas decem de dinarios Ausonae aut Barcinonae aut Gerundae*"²⁷ que ens aporta una altra raó

22. BALAGUER, *Història de la moneda comtal...*, pàg. 96.

23. Contingut plata: $0,36 / 0,566 = 0,635$; equivalent or: $0,045 / 0,055 = 0,818$.

24. BALAGUER, *Història de la moneda comtal...*, pàg. 81. El document fou publicat per FRANCISCO MIQUEL ROSELL (ed.), *Liber Feudorum Major. Cartulario real que se conserva en el Archivo de la Corona de Aragón*, Barcelona, 1945-1946, vol. II, pàg. 157. L'equivalència entre una unça i cinquanta sous tingué llarga vida: un document del 1063 parla de "*X milia solidos qui valeat CC uncias auri mone-te Barchinone*" (ACA, C, Pergamins de Ramon Berenguer I, núm. 299).

25. Editat per Lluís Guillem CONSTANS I SERRATS, *Diplomatari de Banyoles*, Banyoles, 1987, pàg. 39-40, i més recentment per Josep M. MARQUÈS (ed.), *Cartoral, dit de Carlemany, del bisbe de Girona (s. ix-xiv)*, Barcelona, 1993, doc. 51, pàg. 135-137.

26. Cebrià BARAUT, «Els documents dels segles ix i x, conservats a l'Arxiu Capitular d'Urgell», *Urgellia*, 2 (1979), doc. 134, pàg. 96. Es tracta de la venda d'un alou a Solsona feta pel comte Borrell al seu fidel Miró.

27. Petrus de MARCA, *Marca Hispanica sive limes hispanicus*, Lió, 1688, ap. CIV, col. 886-887.

per l'adopció de la nova denominació monetària: la necessitat d'un terme de comparació comú a uns diners, i per tant unes lliures, que començaven a ser diferents.

L'equivalència d'aquestes *pensae* no és coneguda, donat que cap document no ens en dóna una valoració segura en una altra moneda. Quan ja havia començat les investigacions sobre aquest punt, Riu proposà fer-la coincidir amb la lliura de pes.²⁸ La meua proposta ve a ser coincident, però és obtinguda a partir d'una argumentació diferent, basada en un seguit d'equivalències i de comparacions que no permeten anar més enllà d'una certitud relativa.

Un primer punt de comparació ens l'ofereix el testament del levita Otger, de Vic, de l'any 961, en el qual fa donacions a diverses esglésies i monestirs.²⁹ La major part dels llegats són de cent sous, però la catedral d'Elna i els canonges de Vic reben dues *pensae* de plata i la catedral de Narbona dues *pensae* i un cavall. Si les donacions fossin equivalents, amb el sobrepuix del cavall per a Narbona, i per tant cent sous i dues *pensae* valguessin el mateix, tindríem que la *pensa* seria igual a cinquanta sous. Però ¿quin era el contingut del sou de Vic el 961? Si fossin iguals que els sous barcelonesos —sembla però que eren una mica inferiors— i aquests fossin encara de diners d'1,36 grams, tindríem 816 grams per *pensa*, quantitat que sembla massa alta. Si ja fossin diners corrents de 0,68 grams (mig diner de plata), tindríem 408 grams que és el pes proposat per Riu, i que segons Pellicer s'estén per l'arc mediterrani, del sud-est de França a Catalunya i a Mallorca, en l'àrea de penetració focea. Això explica que es trobi també a Orient.³⁰ És també el pes de cent mancussos de 6 2/3 a l'unça i del *ratil* o lliura de Bagdad. Això obligaria a avançar bastant la caiguda del contingut plata del diner respecte al que sembla opinar Crusafont. Però cal no oblidar que la primera menció de diners 'de plata', que voldria dir que n'hi havia d'altres que no mereixien aquest nom, és del 963.

Un altre camí possible era calcular el valor de la *pensa* a través del preu del cafís d'ordi o de la mujada de terra o de vinya. En el primer cas, els resultats resulten molt dispers, com també ho són els preus disponibles, que varien de senzill a doble en l'espai de pocs mesos. Estalviaré doncs la discussió documental, donat que no m'ha permès arribar a cap conclusió. La comparació dels preus de superfícies conegudes, sense ser concloent, ha ofert resultats millors. Les superfícies comparables venen expressades de dues formes: en dextres, indicant la longitud dels quatre costats del bé en qüestió, o en mujades; he treballat considerant la mujada de 625 dextres.³¹ La

28. RIU, *De metrologia...*, pàg. 386.

29. EDUARD JUNYENT I SUBIRÀ, *Diplomatari de la Catedral de Vic, segles IX-X*, Vic, 1980, doc. 338, de data 29 de juny del 961.

30. JOSEP PELLICER I BRU, «Sincronia dels pesals de les Gàl·lies amb el de la Península Ibèrica zona B (Navarra-Bascònia-Aragó-Balears-València-Catalunya», dins *II Simposi Numismàtic de Barcelona*, Barcelona, 1980, pàg. 11. També, molt recentment, PELLICER, «El marc de l'or de Barcelona i Montpeller (i també el de Mallorca, Perpinyà i València) segons el Manual de mercaderies català del segle XV», *Acta Numismatica*, 24 (1994), especialment pàg. 91.

31. Aquesta equivalència apareix en un document de 976 (RIUS, *Cartulario de 'Sant Cugat' del Vallès*, Barcelona, 1945-1946, vol. I, doc. 118), que defineix la mujada com un quadrat de 25 dextres de costat, o sigui de 625 dextres quadrats, que, d'altra banda, és la tradicional a Barcelona (CLAUDI ALSINA, GASPAR FELIU i LLUÍS MARQUET, *Pesos, mides i mesures dels Països Catalans*, Barcelona, 1990, pàg. 146-148). Un altre document del 1008 dóna com a mujada una superfície de 520 dextres quadrats (ACA, C, Pergamins de Ramon Borrell, núm. 97). He acceptat la mujada de 625 dextres quadrats, tot i que és evident que, essent una mida de sembrada, no tenia una equivalència exacta. Un altre document (FEDERICO UDINA MARTORELL, *El Archivo Condal de Barcelona en los siglos IX y X. Estudio crítico de sus fondos*, Barcelona, 1951, doc. 188, pàg. 369-370, de 7 de febrer de 981) dóna la superfície en parellades. Una parellada no és, com s'acostuma a dir, la superfície que un parell pot llaurar en un dia (això seria un jornal), sinó l'extensió de terra que pot ser conreada disposant d'un parell de bous. La millor equivalència aproximada és possiblement la de la jovada del País Valencià, de 29.919,47 m², que dóna una mica més de 6 mujades, extensió a la qual he fet equivaler la parellada. Jovada, bovada i parellada són termes equivalents (ALSINA, FELIU i MARQUET, *Pesos...*, pàg. 126, 167 i 190).

comparació s'ha fet valorant el diner en 0,567 grams de plata i el mancús en 4,08 grams d'or i per tant, amb una *ratio* 1/10, en 40,8 grams de plata. Aquests em semblen els paràmetres més probables de la moneda barcelonina de l'època. Les variacions que hi poguéssim fer no afectarien gaire el resultat i en tot cas serien inferiors a les variacions que mostren els preus que intentem comparar. Tot el conjunt reposa per tant sobre bases estantisses, només acceptables perquè no disposem de res més i no en depèn la salut de ningú.

El resultat d'aquesta aproximació es pot veure a la taula 2, on he recollit entre el 960 i el 1010 els documents que ens permeten conèixer el preu de la mujada. N'he exclòs només les superfícies molt petites i les molt grans, que donen preus molt alts i molt baixos respectivament. La major part de les valoracions venen expressades en sous abans del 994 i en mancuses després d'aquest any; les quatre úniques que venen expressades en *pensae* plantegen més d'un problema.

Comencem per aquestes. La primera prové de la venda d'una parellada de terra a Olèrdola, a Vallmoll, pel preu de dues *pensae* i mitja. Amb l'equivalència proposada per a la parellada, el preu seria de 0,41 *pensae* per mujada: és una mica baix, com ho acostumen a ser els preus de grans superfícies. Tenim, però, la sort de poder-lo comparar amb un document, també d'Olèrdola, en el qual el mateix comprador obté una terra d'extensió semblant.³² El pes que en resultaria per a la *pensa* és d'uns 490 grams de plata.³³ La segona valoració resulta d'un document referit a fets anteriors al 985, en el qual consta que una extensió de vinya de 2.137 *dextros* quadrats a Sant Martí de Provençals fou empenyorada per una *pensa* i mitja de plata.³⁴ El preu resultant és pròxim al document anterior, 0,44 *pensae* per mujada, però no disposem de béns comparables al Pla de Barcelona pels moments anteriors a l'assalt d'al-Mansur a la ciutat. La comparació amb documents de Premià, Cervelló i Vallirana d'entre el 974 i el 981, donaria equivalències per la *pensa* d'entre els 372 i els 242 grams.³⁵

El tercer document disponible és de l'any 990; sis mujades de terra a Tapioles, a l'extrem nord-oriental del Pla de Barcelona, foren venudes per 4 *pensae*.³⁶ El preu per mujada resulta més alt, 0,67 *pensae*. La comparació més fàcil és amb una vinya a Terrers Blancs, a l'altre extrem del Pla de Barcelona.³⁷ El resultat ens donaria un pes de 245 grams per *pensa*, però cal tenir en compte que la vinya acostumava a obtenir preus més alts que la terra campa.

El darrer és un document del 993, també de Sant Martí de Provençals. Segons aquest document, una peça de terra de 4.844 *dextros* quadrats (7,75 mujades), amb casa i cort, es va vendre per vuit *pensae* d'or.³⁸ El preu resulta lleugerament superior a una *pensa* per mujada, però cal tenir present que el bé venut no era una superfície nua, sinó que tenia valors afegits tan importants com una casa amb una cort i un hort amb un pou; d'altra banda la superfície venuda és important, i ja és sabut que els preus unitaris de les grans extensions solen ser inferiors als de les petites. Si amb tota arbitrarietat valorem la casa en una quarta part del total, reduint

32. UDINA, *El Archivo Condal...*, doc. 192, en què es venen cinc mujades i mitja per 160 sous, a raó d'aproximadament 30 sous per mujada.

33. Els 30 sous serien 204 grams, que equivaldrien a les 0,416 *pensae*.

34. UDINA, *El Archivo Condal...*, doc. 218, de primer d'agost de 989, que es refereix a fets anteriors al 985, quan fou fet l'empenyorament.

35. Per a Premià: ACB (Arxiu de la Catedral de Barcelona), LA (Libri Antiquitatum), II, doc. 470, de l'any 974. Per a Cervelló: Rius, *Cartulario...*, doc. 118, de 976. Per a Vallirana: *Ibidem*, doc. 138, de l'any 981.

36. ACB, Pergamins, Diversorum C (a), I, 40.

37. ACB, LA, I, doc. 369.

38. ACB, Pergamins, Diversorum C (a), c. I, doc. 44, de 8 de març de 993.

així el preu de la terra a 6 *pensae* d'or, el preu unitari resultaria una mica més alt que els anteriors, 0,77 *pensae* per mujada.³⁹

Tot això no és gaire concloent, però ens permet fer una primera constatació: el preu resultant en *pensae* d'or o en *pensae* de plata no és gaire diferent; per tant les *pensae* de plata i d'or no podien ser equivalents en pes, sinó en valor. La mitjana de les vendes a Provençals aquests anys (993-998) dona un equivalent per a la *pensa* d'or de 386 grams de plata: pràcticament el *rattl* andalusí de 388,57 grams.⁴⁰

La taula 2 mostra tots els elements de comparació utilitzables; tot i que la dispersió és molt gran, no ens queda més remei que confiar en la compensació estadística. La columna "Grams de plata per *pensa*" s'ha calculat amb el preu mitjà de la mujada que resulta dels quatre preus en *pensae* coneguts (0,5725 *pensae* per mujada); la resta de monedes han estat valorades com s'ha dit més amunt. La mitjana resultant seria de 377,9 grams de plata per *pensa*.

En definitiva, no puc aportar dades concloents per estimar el valor de la *pensa*, però diverses coincidències m'inclinen a pensar que es tracta del *rattl* musulmà; per tant la seva equivalència serien 408 grams o bé 388,57 grams, segons quin sigui el mancús que prenguem com a base. La diferència (un 5%) no resulta gaire important donats els marges d'indefinició en què ens movem; el que em sembla rellevant és poder acotar la *pensa* entorn als 390-410 grams de plata.

Argenços, exarachellos, nummos i aureos

Totes aquestes denominacions monetàries només apareixen en la documentació de manera secundària. Segons Crusafont, a meitat del segle IX, 'argenç' no era més que una altra forma d'anomenar el diner.⁴¹ Però a començaments de l'XI ja apareix com a equivalent a 1/14 d'unça (1,943 grams), que era el pes de la moneda de plata bizantina i del dirhem *waraq* o de compte d'al-Andalus.

Sobre els *exarachellos* estem encara més mal informats. De fet, surten rarament a la documentació. Per un document de l'any 988 sabem que un empenyorament fet per 12 *exarachellos* va ser venut per 15 sous.⁴² Si això ens indiqués la paritat entre les dues monedes tindríem per a l'*exarachello* 20,4 grams de plata si els sous eren de plata, 10,2 grams si eren de diners corrents a la *ratio* 1/12. En aquest cas, l'*exarachello* seria una vigèsima part de la *pensa* de 408 grams. Cal, però, tenir present que l'empenyorament va ser fet abans de l'assalt d'al-Mansur i la venda l'any 988. L'escassetat de moneda en el moment posterior a la falconada va fer baixar el preu de les coses, de manera que molt possiblement 12 *exarachellos* fossin més de 15 sous en el moment en què es féu l'empenyorament.

Pel que fa a l'origen de la paraula, el sufix *exa-* podria indicar moneda bizantina, de l'Exarcats, si bé aquest havia desaparegut molt abans; o bé *exa* podria significar 'sis' i referir-se d'alguna manera a mig sou (sis diners): la paraula aragonesa *exaquia*, que indica la tinença de bestiar a mitges, podria avalar aquest supòsit.

Tampoc els *nummos* i els *aureos* no tenen una equivalència clara. Segurament són la forma llatina utilitzada pels escriptors més cultes per a traduir el mancús, però també podria ser el nom donat a la moneda bizantina d'or.

39. ACA, C, Pergamins de Ramon Borrell, núm. 9, de l'any 995; núm. 26, de 996; núm. 34, de 997; núm. 41 de 998.

40. Cal no oblidar que una de les primeres mencions parla de "*pensae de Spania*".

41. CRUSAFONT, *Numismàtica...*, pàg. 49. De fet, només es troba en documents del comtat d'Urgell i fa ben bé la impressió de ser el nom donat al diner. Vegeu "Els documents...", 2 i 3.

42. ACB, Pergamins, Diversorum B, núm. 139, de 15 de desembre de 988.

Conclusions

Després d'aquest recorregut darrera les monedes corrents a Barcelona a cavall de l'any 1000, no puc aportar cap certitud nova, fora d'assenyalar un moment inicial més reculat per a l'aparició de la *pensa*, però sí algunes versemblances importants i algunes hipòtesis plausibles.

D'una banda, la matinera interrelació entre el sistema carolingi i l'andalusí, prou anterior a l'arribada dels primers mancús; però sobretot la probable existència d'aquest mancús de $6 \frac{2}{3}$ mancúsos per unça, que permet trobar equivalències més fàcils entre les diverses monedes i que permet de retop una hipòtesi plausíble per al diner de Ramon Borrell, mentre no sigui possible l'anàlisi de les peces existents, que l'hauria de validar o invalidar. Finalment, la constatació que la *pensa* de plata i la d'or tenien un mateix valor i l'acotació del valor de la *pensa* de plata entorn dels 400 grams.

És cert que es tracta més de suposicions que de demostracions, però em temo que la documentació avui per avui disponible no permet anar més enllà. Una hipòtesi coherent acostuma a ser, però, un bon punt de partida per a l'avenç científic.

Taula 1. Moneda d'or andalusina (grams)

Any	MILES	LAVOIX	Referència
929	4,13		núm. 187, p. 236
942	3,89		núm. 219, p. 261
942		4,00	núm. 184, p. 42
959	3,91		núm. 239, p. 296
962	4,14		núm. 250, p. 323
968	3,42		núm. 251a, p. 327
969	3,65		núm. 252a, p. 329
969		4,20	núm. 233, p. 58
970		4,00	núm. 234, p. 59
973		3,60	núm. 235, p. 59
974	3,50		núm. 257f, p. 349
989	4,27		núm. 283a, p. 371
989		3,20	núm. 259, p. 66
990	4,00		núm. 286a, p. 375
990		3,90	núm. 260, p. 67
993		3,80	núm. 274, p. 75
999	3,76		núm. 318a, p. 432
999	3,67		núm. 318d, p. 433
999	3,93		núm. 318g, p. 434
999		3,90	núm. 260-262, p. 67
1000		3,40	núm. 263, p. 69
1000		4,07	núm. 264, p. 69
1000		4,25	núm. 265, p. 70
1000		4,15	núm. 266, p. 71
1001		3,70	núm. 267, p. 71
1001		4,30	núm. 268, p. 72
1001		4,56	núm. 269, p. 73
1001		4,17	núm. 270, p. 73
1002		4,24	núm. 271, p. 74
1003		4,20	núm. 272, p. 74
1010		4,60	núm. 273, p. 75

Taula 2. Preu plata de la mujada

Any	Lloc	Objecte	Preu mujada	Unitat	Grams plata	Cota
961	Auro Invento (B)	vinya	21,42	sou	254,56	AC 152
974	Premià (M)	vinya	15,29	sou	181,72	LA II 470
976	Cervelló (BL)	terra casa	20,00	sou	237,69	CSC 118
981	Vallirana (BL)	vinya	13,00	sou	154,50	CSC 138
981	Olèrdola (P)	terra	0,41	pensa		AC 188
982	Olèrdola (P)	terra	28,57	sou	339,56	DA 2244
982	Olèrdola (P)	terra	27,27	sou	324,13	AC 192
984	Olèrdola (P)	vinya	40,00	sou	475,39	AC 198
986	Premià (M)	vinya	9,33	sou	110,92	LA II 458
989	Provençals (B)	vinya	0,44	pensa		AC 218
990	Tapióles (B)	vinya	0,67	pensa		DC (a) I 40
991	Terrers Blancs (B)	vinya	20,00	sou	237,69	LA I 369
993	Torre Blanca (B)	casa cort t.	0,77	pensa		DC (a) I 44
994	Reixac (V)	terra	20,00	sou	237,69	LA II 617
995	Calvera (B)	terra	7,93	mancús	555,04	R Bor 9
996	Reixac (V)	vinya	3,00	mancús	210,03	LA II 542
996	Insula Besòs (B)	terra	7,06	mancús	494,32	R Bor 26
997	Provençals (B)	vinya	1,00	unça	475,11	R Bor 34
997	Reixac (B)	vinya	3,00	mancús	210,03	LA II 603
997	Olèrdola (P)	terra	120,00	sou	1.426,17	DA 1183
998	Provençals (B)	terra	0,89	unça	421,79	R Bor 41
998	Horta (B)	vinya	17,64	sou	209,68	LA II 313
998	Olmedo (V)	vinya	3,00	mancús	210,03	R Bor 5
998	Reixac (V)	vinya	3,00	mancús	210,03	LA II 560
1000	Pi (B)	terra	5,44	mancús	380,92	R Bor 48
1002	Banyols (B)	casa terra	0,21	unça	100,29	R Bor 63
1002	Provençals (B)	terra	12,21	mancús	854,81	R Bor 65
1003	Provençals (B)	terra	9,00	mancús	630,33	R Bor 69
1004	Sants (B)	terra	13,04	mancús	912,61	R Bor 72
1006	Horta (B)	terra	4,00	mancús	280,03	LA II 272
1007	Barcelona	cases terres v.	2,39	mancús	167,01	R Bor 88
1008	Reixac (V)	terra	3,50	mancús	245,03	LA II 531
1008	Sant Andreu (B)	vinya	6,71	mancús	470,06	R Bor 97
1009	Cogoll Antic (B)	terra	4,57	mancús	320,11	R Bor 94

COMARQUES: (B) Barcelonès; (BL) Baix Llobregat; (P) Penedès; (V) Vallès. COTES DOCUMENTALS: (AC) UDINA, *El Archivo Condal...*; (LA) Arxiu de la Catedral de Barcelona, *Libri Antiquitatum*; (CSC) RIUS, *Cartulario...*; (DA, DB i DC) Arxiu de la Catedral de Barcelona, Pergamins, Sèries Diversorum A, B i C; (R Bor) Arxiu de la Corona d'Aragó, Cancelleria, Pergamins de Ramon Borrell.

